

STEFAN KRUK

BADANIA TEATROLOGICZNE W KATOLICKIM UNIWERSYTECIE LUBELSKIM

Na wstępie ustalamy zakres przedmiotu obserwacji. Teatrologia jest tutaj rozumiana szeroko, jako nauka o wszystkich elementach teatru, tzn. o sztuce aktorskiej, reżyserii, scenografii, muzyce, a także o literaturze dramatycznej, bez której teatr obejść się nie może. Drugim problemem, jaki należy tu postawić, jest postulat badania historycznego. Publikacji powstałych pięćdziesiąt lat temu nie można oceniać z dzisiejszego albo, co będzie chyba trafniejszym określeniem, wyłącznie z dzisiejszego punktu widzenia.

W okresie ubiegłego pięćdziesięciolecia badania teatrolologiczne w KUL-u prowadzili następujący uczeni: ks. dr Cezary Pęcherski, prof. dr Wiktor Hahn, prof. dr Henryk Życzyński, prof. dr Juliusz Kleiner oraz prof. dr Irena Sławińska. Dorobek tych badaczy omówiony zostanie w takiej właśnie kolejności, a to z uwagi na czas pracy, jak też ze względu na dużą rozpiętość stawianych zagadnień.

Działalność ks. Cezarego Pęcherskiego w KUL-u przypada na lata 1918—1924. Prowadził on „Naukę dykcji” w dwu kursach — niższym i wyższym. W r. akad. 1920/21 odnotowujemy wykład: „Rozbiór *Kordiana* Słowackiego”. Ks. Pęcherski żywo interesował się wymową posłów sejmowych złotego wieku. Przejawem tych zainteresowań była przygotowana praca habilitacyjna *O wymowie sejmowej XVI wieku* oraz rozprawka: *Zygmunt August jako mówca sejmowy*¹. Przedwczesna śmierć nie pozwoliła ks. Pęcherskiemu dokończyć innych rozpoczętych prac.

W 1921 r. podejmuje działalność naukową w Lublinie Wiktor Hahn. Będzie ją kontynuował do 1939 r. Uczony ten wiele studiów poświęcił problematyce teatrolologicznej. W okresie wcześniejszym opublikował m. in. następujące rozprawy: *Juliusza Słowackiego „Samuel Zborowski”*²,

¹ „Przegląd Współczesny”, VI (1923), nr 16, s. 161—165.

² Lwów 1905.

*Literatura dramatyczna w Polsce XVI wieku*³, *Rok 1863 w dramacie polskim*⁴, *Kościuszko w polskiej poezji dramatycznej*⁵. W Lublinie powstały dalsze studia z tego zakresu. Hahn pracował nad dramatem. Poddawał analizie wybrane utwory (*Samuela Zborowskiego, Balladynę*⁶), kreślił dzieje motywu (powstanie styczniowe, Kościuszko), pisał również prace syntetyczne. Nieobce były Hahnowi dociekania czysto filologiczne⁷. Znacznie częściej jednak spotyka się w jego studiach typ badań genetycznych⁸. Widać tu wyraźną ewolucję; w pracy o *Balladynie* obok rozdziału poświęconego genezie utworu spotykamy inne, świadczące o nowym podejściu do problemu⁹. Hahn pisał również o teatrze, ściślej mówiąc o jego repertuarze, o dziejach scenicznych dramatów wybranych autorów. Do tego kręgu zaliczyć należy pionierską rozprawę *Henryk Ibsen w Polsce*¹⁰, będącą zapowiedzią innej wielkiej pracy tego badacza: *Shakespeare w Polsce*¹¹. W dwu pierwszych rozdziałach broszury o Ibsenie omawia przegląd polskich badań nad twórczością dramatyczną Ibsena oraz przekłady na język polski. Trzeci, najobszerniejszy rozdział, obejmuje dzieje sceniczne dramatów Ibsena w Polsce. Autor omawia inscenizacje krakowskie, lwowskie, warszawskie, poznańskie. Odnotowuje nazwisko reżysera, obsadę; jeśli mógł dotrzeć do recenzji, referuje wówczas opinie krytyków. Pracą o Ibsenie otwierał Hahn drogę do dalszych badań tego typu. Problematyce repertuarowej poświęcił uczony następujące szkice: *Ksiądz Stanisław Konarski jako reformator teatru szkolnego*¹² oraz *Karol Estreicher jako tłumacz utworów dramatycznych*¹³. W pierwszym omawia działalność przekładową Konarskiego, następnie oryginalne próby dramatyczne autora *Tragedii Epaminondy*. W drugim — Hahn zestawił i pokrótce omówił dramaty tłumaczone przez Estreichera.

Badania Henryka Życzyńskiego (lata działalności w KUL-u 1927—1939) skupiały się wokół dramatu. Przy czym odnotowujemy tutaj prace analityczne i teoretyczne. Życzyński omawiał *Dziady* Adama Mic-

³ Lwów 1906.

⁴ Lwów 1913.

⁵ Poznań 1918.

⁶ „Balladyna” Juliusza Słowackiego, Lublin 1947.

⁷ O dwóch utworach dramatycznych *Deotymy*, Lublin 1937.

⁸ M. in. w studium o *Samuelu Zborowskim*, o *Balladynie*, ponadto w szkicu *Skok Kordiana*, Lwów 1937.

⁹ Rozdziałek IX omawia wpływ *Balladyny* na muzykę polską, X — wpływ tego utworu na malarstwo i rzeźbę, zaś rozdziałek XI — poświęcony jest dziejom scenicznym *Balladyny*.

¹⁰ Lublin 1929.

¹¹ Wrocław 1958.

¹² Odbitka z książki pamiątkowej *Epoka Wielkiej Reformy*, Lwów 1923.

¹³ Odbitka z „Pamiętnika Literackiego”, XXVIII (1931), z. 1, s. 10.

kiewicza¹⁴, *Marchołta* J. Kasprowicza¹⁵, Norwidowego *Zwolona*¹⁶ oraz całą twórczość K. H. Rostworowskiego¹⁷. Publikacja „*Dziady*” *drezdeńskie Mickiewicza* spotkała się z krytyczną oceną Manfreda Kridla na łamach „*Wiadomości Literackich*”¹⁸. Kridl zarzucił Życzyńskiemu, że posługuje się „stępiełymi narzędziami metody tradycyjnej”. Życzyński odpowiedział Kridlowi w broszurce *O pojmowaniu „Dziadów”*¹⁹, domagał się w niej pluralizmu metodologicznego oraz szacunku dla odmiennych stanowisk. Dla dopełnienia obrazu pracy badawczej Życzyńskiego dodać należy studium teoretyczne *Zasady kompozycji i techniki dramatycznej*²⁰.

Juliusz Kleiner działał w KUL-u w latach 1944—1948. W Lublinie opublikował monografię o Krasińskim²¹ i Mickiewiczu²², studia: *Problematy improwizacji Konrada*²³ oraz *Tragizm*²⁴, tutaj wreszcie powstał szkic teoretyczny z zakresu dramatu pt. *Rola podmiotu mówiącego w epice, w liryce i w poezji dramatycznej*²⁵. Kleiner stawiał w nim tezę, że budowanie samoistnych „podmiotów mówiących” jest naczelnym zadaniem poezji dramatycznej. W drugim studium, *Istota poezji dramatycznej*²⁶, powstałym już w Krakowie, nakreślił wielotworzywową teorię dramatu. „Dramaturg prawdziwy — czytamy w pracy z 1948 r. — tworzy dzieło teatralne, nie tylko utwór literacki. Tradycyjny podział poezji na trzy działy sugeruje mylny pogląd, że dramat jest odmianą równorzędną w stosunku do epiki i liryki. Tymczasem stanowi on coś różnego w najgłębszej istocie. Dramat nie jest budowaniem konstrukcji słownych, sugerujących pewne zespoły przedstawień, lecz jest kształtowaniem rzeczywistości teatralnej”²⁷. Nieco dalej zaś Kleiner pisał — „[...] słowo — narzędzie wyłączone, jedyne literatury — jest w utworze teatralnym tylko jednym ze środków ekspresji, nie jedynym. Mowa ruchów, gestów, mimiki, mowa sytuacji unaocznionej przez ugrupowanie i postawy osób i współdziałał rzeczy, mowa obrazu danego przez dekoracje, mowa świa-

¹⁴ *Kompozycja i styl „Dziadów” wileńskich*, Poznań 1928 oraz „*Dziady*” *drezdeńskie Mickiewicza*, Lublin 1932.

¹⁵ „*Marchołt*” *Kasprowicza*, Lublin 1935.

¹⁶ *Norwida* — „*Zwolona*”, Lublin 1937.

¹⁷ *Twórczość Karola Huberta Rostworowskiego*, Lublin 1938.

¹⁸ „*Wiadomości Literackie*”, 1933, nr 4, s. 3.

¹⁹ Lublin 1933.

²⁰ Wyd. I, Cieszyn 1922; wyd. II, Wrocław 1947.

²¹ *Krasiński*, Lublin 1948.

²² *Mickiewicz*, Lublin 1948.

²³ Lublin 1947.

²⁴ Lublin 1946.

²⁵ „*Twórczość*”, III (1947), z. 1, s. 109—115.

²⁶ W: „*Listy z teatru*”, III (1948), nr 24, s. 1—3; IV (1949), nr 32, s. 1—4.

²⁷ *Istota poezji dramatycznej*, [W:] *Studia z zakresu teorii literatury*, Lublin 1961, s. 47.

teł i mroków — to nie mniej istotne środki wyrazowe, mogące niekiedy obejść się bez słowa”. I tak konkludował — „Kształtuje się [w dramacie] nie twór słowny, lecz zespołowa sztuka teatru”²⁸.

Nad teorią dramatu pracuje również Irena Sławińska, która w r. 1950 objęła w KUL-u katedrę teorii literatury. Sławińskiej teoria dramatu, sformułowana w 1958 r. i zmodyfikowana w 1967, opiera się na fundamentalnym twierdzeniu, że dramat jest strukturą²⁹. „Koncepcja struktury — czytamy w opracowaniu późniejszym — [...] wiąże się z pojęciem jedności, integralnej całości, w której wszystkie elementy zmierzają ku jednemu celowi, związane wzajemną zależnością i współpracą. Analiza dramatu winna więc ujawnić tę ostateczną jedność, zarówno jak i funkcję poszczególnych elementów, o której decyduje naczelną zasadą utworu. Kamieniem węgielnym tej jedności jest oczywiście sfera znaczeń, najwyższy i prymarny sens dzieła, sens organizujący dla swoich celów wszystkie składniki”. Tak więc tok pracy analitycznej musi być uwieczniony rozszyfrowaniem „naczelnej zasady”, która organizuje utwór, jego poszczególne elementy. Autorka wymienia sześć podstawowych struktur: zdarzenie dramatyczne, strukturę postaci, organizację czasu i przestrzeni, świat poetycki dramatu (makrokosmos teatralny), kształt teatralny dramatu oraz strukturę słowną.

Obok ogólnej teorii dramatu drugim kręgiem zagadnień teoretycznych opracowywanych przez Sławińską jest dramat poetycki. Zaliczyć tu należy studia: *Metafora w dramacie*³⁰ oraz *Ku definicji dramatu poetyckiego*³¹. Dramat poetycki rozumiany jest tutaj jako zaprzeczenie weryzmu teatralnego, jako dążność do konstruowania wielkiej metafory, niosącej ze sobą makrokosmos znaczeń uogólnionych.

W zakresie analizy dramatu inspirujące są inne studia: *Przywoływanie przestrzeni w dramacie Słowackiego „Zawisza Czarny”*³² oraz *O badaniu wizji teatralnej Wyspiańskiego*³³.

W latach 1958—1962 Sławińska informowała polską teatrologię o ba-

²⁸ Op. cit., s. 49.

²⁹ Pierwsza wersja: *Główne problemy struktury dramatu*, „Pamiętnik Teatralny”, 1958, z. 3—4, s. 367—379; przedr. w: *Sceniczny gest poety*, Kraków 1960, s. 11—34. Druga wersja: *Struktura dzieła teatralnego. Propozycje badawcze*, [W:] *Problemy*, 1958, z. 3—4, s. 367—379; przedr. w: *Sceniczny gest poety*, Kraków 1960, s. 11—

³⁰ „Zeszyty Naukowe KUL”, 5 (1963), nr 3, s. 25—36. Pierwsza redakcja: *Metaphor in Drama*, [W:] *Poetics, Poetyka, Poëtika*, Warszawa 1961, s. 341—346.

³¹ Cz. I publikowana w: „Zeszyty Naukowe KUL”, I (1958), nr 3, s. 79—92; całość w: *Sceniczny gest poety*, Kraków 1960, s. 221—266.

³² W: *Juliusz Słowacki. W 150-lecie urodzin*, Warszawa 1959, s. 283—299.

³³ „Pamiętnik Literacki”, XLIX (1958), z. 2, s. 403—423.

daniach teoretycznych na Zachodzie³⁴. W osobnych pracach omówiła publikacje angielskie³⁵ i francuskie³⁶.

Ulubionym poetą scenicznym Sławińskiej jest Norwid. Autorowi *Pierścienia wielkiej damy* poświęciła osobną książkę³⁷. Komедie Norwida ujęte zostały tu na tle teatru pozytywistycznego, co pozwoliło autorce uwypuklić ich nowatorstwo. Do tego kręgu zainteresowań przynależą ponadto odkrywcze studia *Ciąg scenicznych gestów w teatrze Norwida*³⁸ oraz *Reżyserska ręka Norwida*³⁹.

Epoką, do której Sławińska chętnie powraca, jest modernizm. W 1948 r. opublikowała monografię *Tragedia w epoce Młodej Polski*⁴⁰, w 1966 zaś antologię *Mysł teatralna Młodej Polski*⁴¹. Odtąd niemal wyłącznie zajmuje się najszerzej pojętą estetyką teatru. Przejawem tych zainteresowań jest choćby kartoteka terminów teatralnych gromadzona pod jej kierunkiem w katedrze teorii literatury, jak również własne studia⁴².

Odrębne miejsce w naukowym dorobku Sławińskiej zajmują prace o teatrze religijnym, m. in.: praca edytorska z zakresu świadomości teatralnej Claudela opatrzona wstępem⁴³ oraz studium *Współczesny teatr religijny na Zachodzie*⁴⁴.

Jakie wnioski wypływają z powyższych uwag? Chyba takie, że w KUL-u zajmowano się głównie badaniami nad dramatem. Akcent główny tych dociekań spoczywał na problematyce teoretycznej.

³⁴ *Teoria dramatu na Zachodzie (1945—60)*, „Pamiętnik Literacki”, LII (1961), z. 3/4, s. 290—316; LIII (1962), z. 1/2, s. 283—309.

³⁵ *Współczesny dramat poetycki w Anglii*, „Sprawozdania z Prac Naukowych Wydziału Nauk Społecznych PAN”, 1958, z. 7.

³⁶ *Wkład Francji w nową estetykę teatru*, „Kwartalnik Neofilologiczny”, IX (1962), s. 228—247.

³⁷ *O komediach Norwida*, Lublin 1953.

³⁸ *Ciąg scenicznych gestów w teatrze Norwida*, [W:] *Sceniczny gest poety*, Kraków 1960, s. 85—90.

³⁹ „Przegląd Humanistyczny”, 1964, z. 4, s. 19—32.

⁴⁰ Toruń 1948.

⁴¹ Wybór tekstów: Irena Sławińska i Stefan Kruk. Noty: Bożena Frankowska, Warszawa 1966.

⁴² M. in.: *Autor du cabaret: questions de terminologie theatrale en Pologne*, [W:] *Mélanges de littérature comparée et de philologie offerts à Mieczysław Brahmner*, Warszawa 1967, s. 502—509.

⁴³ Złożone Wydawnictwom Artystycznym i Filmowym.

⁴⁴ „Znak”, 1967, nr 161, s. 1413—1427.